Samtalsstöd

Till yrkesverksamma som möter barn och unga utsatta för sexuell exploatering

Göteborgs Stad

Länsstyrelsen Västra Götaland

Förord

I februari 2023 lanserades ett metodstöd för arbetet mot prostitution och människohandel på Länsstyrelsen Västra Götalands och Länsstyrelsen Hallands webb. Det består av 5,5 timmars föreläsningar med instuderingsfrågor. Stödet riktas framför allt till kommunernas socialtjänst men också andra verksamheter som möter målgrupperna.

Metodstödet är framtaget i samverkan mellan Länsstyrelsen Västra Götaland och Göteborgs Stad. Medverkande verksamheter är Mikamottagningen och KAST-verksamheten samt regionkoordinatorerna i Region Väst.

Metodstödet kompletterades i november 2023 med två samtalsstöd som riktar sig till yrkesverksamma som möter vuxna respektive barn. Dessa båda har nu uppdaterats och fått var sin kortversion.

Syftet med samtalsstödet är flera. Förmedla kunskap om målgrupperna, betona vikten av gott bemötande, vägleda i samtal och vilket stöd som är adekvat samt stödja arbetet med säkra skyddsbedömningar. Till stöd för arbetet finns också en förteckning över olika våldsformer inlagd i slutet.

Samtalsstödet riktar framför in sig på *hur* vi kan föra ett bra samtal med barn och unga och göra de insatser som krävs.

Länk till metodstödet: Metodstöd mot prostitution och människohandel | Länsstyrelsen Västra Götaland

Samtalsstödet har tagits fram av Annika Emricsson och Julia Jimson på Mikamottagningen i Göteborg. Det har samordnats av Anders Sandberg och Kajsa Bogren på Enheten Folkhälsa och rättighetsfrågor på Länsstyrelsen Västra Götaland.

Göteborg juni 2025

Anders Sandberg och Kajsa Bogren
Utvecklare
Länsstyrelsen Västra Götaland

Innehåll

MIKAMOTTAGNINGEN 1
Bakgrund 1
BEGREPP 3
Sexuell exploatering 3
Sex mot ersättning 3
Sexuell traumarespons – att hantera tidigare övergrepp 3
"Hårt sex" 4
Grooming 4
Sugardejting 4
Koppleri och människohandel 4
Vilka uttryck kan vara användbara i samtal? 5
HUR SER DET UT? 6
Våldsutsatthet 6
Hur vanligt är sexuell exploatering bland unga? 7
Hur kan det gå till? 7
Vem utsätter? 8
Riskgrupper 8
Hur har det börjat? 8
Svårigheter att få hjälp 9
Ambivalenta känslor 10
Relationen till den som utsätter 10
ATT GÖRA SEXUELL EXPLOATERING PRATBART 11
Hur berättar unga om sexuell exploatering? 11
Att våga fråga 12
SAMTAL OM SEXUELL EXPLOATERING 13
Frågor för att uppmärksamma utsatthet 13
Vad gör jag med svaret? 14
Avlasta skuld och skam 15
Hur kan frågor om sexuell exploatering inkluderas i det dagliga arbetet? 15
SKYDDSBEDÖMNING 16
Yttre skydd 16
Ställa frågor om risk- och skyddsfaktorer 16

Förslag på frågor för att kartlägga risk- och skyddsfaktorer 17
Orosanmälan 17
Polisanmälan 17
INRE SKYDD - COPINGSTRATEGIER 18
Hur kan vi förstå det som händer? 18
Att prata om funktioner och copingstrategier 19
KONSEKVENSER AV UTSATTHET 21
Konsekvenser av sexuell exploatering 21
Att fråga om konsekvenser av sexuell exploatering 22
ATT ERBJUDA STÖD - INSATSER OCH SAMVERKAN 23
Ett barn utsatt för våld 23
1. Långsiktigt stöd och varierade insatser 23
2. Samverkan 23
3. Relation och delaktighet 24
4. Stöd till nätverk 24
5. Fortsatt behandling 24
EXEMPEL PÅ VÅLDSFORMER 25
Sexuellt våld 25
Fysiskt våld 25
Psykiskt våld 26
Ekonomiskt och materiellt våld 26
REFERENSER 27

Mikamottagningen

Bakgrund

Utsattheten för sexuell exploatering börjar ofta i tidig ålder. I Sverige har 1–2 elever i varje klass i årskurs nio och på gymnasiet har blivit utsatta för sexuella övergrepp mot ersättning. Det motsvarar cirka 36 000 barn och unga på nationell nivå. Färre än en av fyra har berättat om sina upplevelser för någon (ChildX 2023). Ännu fler uppger att de ”skadar sig med sex”. Barn och unga som blivit utsatta för sexuell exploatering lider i större utsträckning av ångest, depression, ilska, posttraumatisk stress, dissociation, självskadebeteenden och självmordstankar (Svedin C.G, Landberg, Å, Jonsson, L, 2021).

Med vetskap om förekomsten av sexuell exploatering är det viktigt att alla vi som möter barn och unga i arbetet utgår ifrån att vi träffar de som är utsatta. Vi behöver därför ha kunskap om sexuell exploatering. För att kunna upptäcka och stödja dessa barn och unga, är det avgörande att vi ställer frågor om sexuell exploatering. Barn och unga har rätt till både skydd och stöd.

Det här samtalsstödet vänder sig främst till dig som arbetar inom socialtjänsten och som i ditt arbete möter barn och unga i åldrarna 13–17 år. Vår förhoppning är att materialet ska ge grundläggande kunskaper om sexuell exploatering och dess konsekvenser. Vi vill också att det ska vara ett konkret stöd för det viktiga arbetet att upptäcka, bemöta och ge stöd till barn och unga som är utsatta för sexuell exploatering.

Mikamottagningen är en verksamhet inom Göteborgs Stad som vänder sig till personer med erfarenhet av sexuell exploatering. Verksamheten har funnits sedan 1981 och tar emot personer i alla åldrar och alla könstillhörigheter.

Vi som arbetar på Mikamottagningen i Göteborg har under många år fått möjlighet att följa och hjälpa ett stort antal utsatta personer, både barn och vuxna. De flesta vi möter är över 18 år. Utsattheten för sexuell exploatering börjar ofta i tidig ålder. Det är en våldsutsatthet som inte syns och det är få som frågar om den. Metodmaterialet bygger på våra erfarenheter av möten med unga men också berättelser från vuxna om sina upplevelser som barn. I detta samtalsstöd delar vi med oss av vår kunskap och erfarenhet till dig som i ditt arbete möter unga utsatta för sexuell exploatering.

Materialet kan med fördel användas som ett komplement till frågeformulär och utredningsmetoder som du redan använder som yrkesverksam.

En del information och text i materialet är taget från publikationer från Jämställdhetsmyndigheten, Ellencentret och ChildX. Referenser och länkar till publikationerna finns både löpande i texten och samlat i slutet.

Begrepp

Sexuell exploatering

Sexuell exploatering av barn är ett samlingsbegrepp för olika former av sexuella övergrepp där någon form av ersättning ges i samband med övergreppet. Vi kommer att förklara några av de begrepp som inkluderas i sexuell exploatering och som används i detta material. Några av begreppen är problematiska och vi vill därför betona att oavsett hur vi benämner dem handlar det alltid om en våldsutsatthet. Ingen handling som innebär en exploatering av någon annan kan ske ”av sig själv” utan kräver att andra människor är aktiva och skadar.

Sex mot ersättning

Begreppet “sex mot ersättning” avser alla former av sexuella handlingar som sker mot någon form av ersättning. Detta kan ske både genom fysiska träffar och på nätet genom till exempel webcam eller via bilder och filmer. Ersättningen kan vara pengar men kan också ges i andra former såsom; presenter, mat, alkohol, droger, resor eller boende. Ibland används begreppen “köpa och sälja sex”. Nämnda begrepp beskriver övergrepp och ska inte sammanblandas med sex.

Sexuell traumarespons – att hantera tidigare övergrepp

Den absoluta majoriteten av de som har blivit utsatta i sexuell exploatering har tidigare i livet varit utsatta för sexuella övergrepp eller andra former av våld (Svedin C.G, Landberg, Å, Jonsson, L, 2021). Utsatthet för sexuella övergrepp och annat våld får alltid konsekvenser. Det blir särskilt svåra konsekvenser om den utsatta lämnas att på egen hand hantera sin situation utan tillräckligt stöd och hjälp. En sådan konsekvens kan vara att den utsatta själv söker sig till personer eller sexuella situationer där man riskerar att utsättas för nya övergrepp. Det kan ske både på nätet och vid fysiska möten. Att aktivt söka sig till dessa situationer fyller alltid en eller flera funktioner, exempelvis;

- att försöka att skapa en känsla av kontroll
- att i stunden slippa minnesbilder från tidigare utsatthet
- att få bekräftelse på en inre känsla av att inte vara värd mer

Ibland används begreppet “sexuellt självskadebeteende”. Genom att prata om ett självskadebeteende riskerar vi att både skuldbelägga den som utsätts och osynliggöra den som utnyttjar situationen och begår övergrepp. Att på eget initiativ söka sig till personer eller sexuella

situationer där man riskerar att utsättas för nya övergrepp ska inte blandas ihop med frivillighet eller samtycke.

Detta kan i stället handla om en ”sexuell traumarespons” för att hantera tidigare trauman och våldsutsatthet. I stunden kan det lindra ångest och andra svåra känslor, men innebär fortsatt våldsutsatthet och nya övergrepp. Detta kan vara en anledning till att hamna i ”sex mot ersättning”.

För att förstå, skydda och bryta ett mönster av upprepad sexuell utsatthet är det viktigt att uppmärksamma de känslomässiga funktionerna det fyller. Mer om detta i avsnittet om *Inre skydd - Copingstrategier*. Vi vill understryka att det alltid är den som utsätter som bär ansvaret.

“Hårt sex”

En del personer som har varit utsatta för sexuellt våld kan uppleva sig ha en preferens för “hårt sex” med våldsamma inslag. Även om det finns ett samtycke så kan man i visa fall må dåligt av det som händer. I stället för en sexuell preferens kan det vara ett försök att återskapa situationer som liknar det man tidigare varit utsatt för, i syfte att uppleva att man återtar kontroll. Det kan också vara så att man “lärt” sig bli upphetsad av sådant man blivit utsatt för. I de fallen kan ”hårt sex” alltså vara ett försök att hantera tidigare situationer och utsatthet, snarare än en preferens för en viss sorts sex. Det kan då förstås som en ”sexuell traumarespons”.

Grooming

När en vuxen tar kontakt med en ung person på nätet i sexuellt syfte kallas det för grooming. Det innebär att den vuxna genom bekräftelse och uppmuntran över tid manipulerar den unga till att känna sig tvingad att utföra sexuella handlingar. Det kan till exempel ske via bilder och filmer. Det kan också vara att den vuxna direkt tvingar och hotar den unga till sexuella handlingar.

Sugardejting

Sugardejting innebär att en person, som ofta är äldre, ger ersättning för att träffa en yngre person, till exempel att betala för presenter, restaurangbesök, resor eller liknande. Nästan alltid finns en förväntan om att kontakten ska leda till sexuella handlingar. Att ge ersättning för sexuella handlingar är en form av sexköp och därmed ett olagligt utnyttjande oavsett vad det kallas.

Koppleri och människohandel

Sexuell exploatering kan ske genom att en annan person tvingar, hotar eller övertalar en till att utföra sexuella handlingar. När någon främjar, tvingar eller tjänar pengar på att utnyttja en annan person för sexuell

exploatering kallas det koppleri. När det finns flera personer inblandade och man flyttas från plats till en annan, till exempel, inom ett och samma land eller mellan olika länder, kallas det för människohandel för sexuella ändamål. Den som gör det kan vara en närstående, partner, en tillfällig kontakt, främling eller någon i personens umgängeskrets. Det kan även handla om organiserad brottslighet och ske i gängkriminella miljöer.

Om du misstänker att någon är utsatt för människohandel - kontakta regionkoordinatorn mot prostitution och människohandel i din region.

Vilka uttryck kan vara användbara i samtal?

Det är viktigt att vara tydlig med att du som yrkesverksam ser sexuell exploatering som en våldsutsatthet och ger uttryck för det. Det kan dock vara bra att i inledningen av en kontakt använda ord och begrepp som den du möter själv använder och känner igen sig i. Då kan ”sex mot ersättning”, "köpa och sälja sex", "sexuellt självskadebeteende" och “sugardejting” fungera. Det är viktigt att samtidigt förmedla att inget av nämnda begrepp kan ske ”av sig själv” utan kräver att andra människor skadar en och att de som utsätter bär ansvaret.

VIKTIGT!

Flera begrepp som används för att beskriva sexuell exploatering är problematiska genom att de riskerar att skuldbelägga den som utsätts och osynliggör den som utnyttjar någons utsatta situation och begår övergrepp.

Det är alltid olagligt att utsätta någon för sexuellt våld, oavsett omständigheter.

Skulden och ansvaret ligger alltid hos den som utsätter, oavsett om det handlar om sex mot ersättning eller annan sexuell exploatering.

Hur ser det ut?

Våldsutsatthet

I Sverige ses alla former av sexuell exploatering som en våldsutsatthet. Det är olagligt att ge ersättning för sexuella handlingar, både fysiskt och digitalt (6 kap. 11§ BrB). Enligt Regeringens handlingsplan mot prostitution och människohandel (2018) ska personer med erfarenhet av sexuell exploatering erbjudas stöd och skydd. När det gäller våldsutsatta barn har socialtjänsten ett särskilt ansvar (SoL 5 kap. 11 §). Enligt Barnkonventionen, artikel 19, har vi ett ansvar att ge relevant skydd när ett barn har utsatts för våld. Vi har också ett ansvar att utveckla metoder och arbetssätt för att förebygga att barn utsätts för våld. Med våld avses både fysiskt och psykiskt våld samt sexuella övergrepp. Artiklar gällande sexuell exploatering understryker barns rätt att skyddas från alla former av sexuellt utnyttjande. Varje stat ska förhindra försäljning och handel med barn. Varje stat är också skyldig att erbjuda rehabilitering till de barn som har utsatts för bland annat utnyttjande och övergrepp (Barnkonventionen, artikel 34, 35 och 39).

Sedan 2018 finns en sexualbrottslagstiftning som innebär att sex ska bygga på samtycke. I annat fall är det våldtäkt. Ett barn under 15 år kan aldrig samtycka till sex. Att ge någon som är under 15 år ersättning för sexuella handlingar är därför alltid våldtäkt mot barn. Det gäller även när det sker på nätet. När barn mellan 15 och 17 år utnyttjas för sexköp, rubriceras brottet *Utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling*. Andra brott som rör sexuell exploatering av barn och sker digitalt har rubriceringen *Utnyttjande av barn för sexuell posering* eller *Kontakt med barn i sexuellt syfte*. Det är viktigt att vara medveten om att barn ofta utsätts för andra brott i samband med den sexuella exploateringen, såsom våldtäkt, misshandel, olaga hot med mera.

VIKTIGT!

Det är avgörande att unga utsatta för sexuell exploatering ses och bemöts som brottsoffer. De är utsatta för våld och övergrepp och skulden ska alltid läggas på den som utsätter.

Hur vanligt är sexuell exploatering bland unga?

Enligt den senaste nationella Sifo-undersökningen genomförd av ChildX 2023, är det motsvarade 1–2 personer i varje klass som har blivit utsatta för sexuell exploatering. Undersökningen är gjord på elever i årskurs nio och på gymnasiet. Det motsvarar nationellt ungefär 36 000 barn och unga. I undersökningen framkommer också att 7% av de tillfrågade tjejerna mellan 15–19 år har tagit emot ersättning för att skicka sexuellt material på Snapchat.

Studien *Unga, sex och internet*, som återkommande genomförs i årskurs tre på gymnasiet i Sverige, visar att de flesta är 14–15 år första gången de utnyttjas i sexuell exploatering (Svedin C.G, Landberg, Å, Jonsson, L, 2021). Det är ungefär lika många killar och tjejer som utnyttjas. Studien visar att transpersoner är särskilt utsatta. När det gäller frågan om att ”skada sig med sex” är antalet 6 av 100 bland gymnasieungdomar och vanligast bland tjejer och transpersoner. Andelen unga som utnyttjas har legat relativt jämnt över tid (ibid.)

En dryg fjärdedel av de unga har erfarenheter av att kontaktas av vuxna i sexuellt syfte. Bland tjejer är den erfarenheten betydligt vanligare än bland killar. Allra mest utsatta är de elever som inte identifierar sig som tjej eller kille. Det är också vanligt att unga varit med om att någon försökt pressa dem till att utföra någon sexuell handling eller bett dem att skicka avklädda bilder på sig själva.

Det är viktigt att notera att befolkningsstudier och studier som sker i skolmiljö sällan når särskilt riskutsatta grupper med lägre skolnärvaro. I de grupperna vet vi att förekomsten av sexuell utsatthet är högre (ibid.)

Hur kan det gå till?

Sexuell exploatering kan förekomma i alla sammanhang där människor möts och har kontakt, både digitalt och fysiskt. Nätet är den vanligaste kontaktvägen för unga som har utsatts för sexuell exploatering (Jämställdhetsmyndigheten 2023**).** Kontakter kan etableras på alla olika plattformar; via onlinespel, sociala medier, digitala forum, samt dejting- och sexsajter. Vissa plattformar, som OnlyFans, kan periodvis uppmärksammas för förekomst av sexuell exploatering. Det är dock viktigt att vara medveten om att exploateringen snabbt kan förändras och förflyttas till nya arenor. Kontakterna påbörjas ofta online, men kan även ske till exempel i skolan, på uteställen eller i gatumiljöer.

Ibland kan det vara någon annan, en tredje person, som förmedlar eller främjar kontakten. Hur det går till varierar. Det kan till exempel ske genom att någon annan skapar ett konto, styr vilka man träffar eller upplåter sin lägenhet för exploateringen. Den som utsätts kan också bli fråntagen sin rörelsefrihet exempelvis genom att man är inlåst,

kontrollerad, fråntagen sitt pass eller såld i kriminella nätverk eller av någon närstående.

Vem utsätter?

De som utsätter kan vara en närstående, kompis, partner, familjemedlem, en okänd person, någon som den unga dejtar eller har en sexuell relation med. I de allra flesta fall är förövaren en kille eller man (Jämställdhetsmyndigheten 2023).

Riskgrupper

Personer som tidigare har utsatts för sexuella övergrepp är särskilt sårbara för att bli utnyttjade i sexuell exploatering (SOU 2023:98). Att växa upp i en miljö med våld i hemmet med fysisk eller psykisk misshandel eller ha psykisk ohälsa är utsatthet som också ökar risken för sexuell exploatering. Mobbning eller att känna sig utanför samt brist på trygga vuxna och stabila relationer kan också innebära ökad risk för att bli utnyttjad (Svedin C.G, Landberg, Å, Jonsson, L, 2021).

De studier som gjorts med unga visar att särskilt riskutsatta grupper är HBTQI-personer, unga som är placerade i boenden utanför hemmet, ensamkommande unga, unga med neuropsykiatriska och intellektuella funktionsvariationer, unga i kriminella miljöer samt unga i miljöer där missbruk förekommer (ibid.) För personer som är utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck beskrivs sårbarheten som särskilt stor. Vuxna som är förövare av sexuellt våld letar ofta upp unga som befinner sig i en utsatt livssituation (Jämställdhetsmyndigheten 2023).

Riskfaktorerna som nämnts ovan sammanfaller med de barn som socialtjänsten ofta möter. Det bekräftas av att de vi möter på Mikamottagningen, nämligen att de ofta har haft kontakt med socialtjänsten under uppväxten. Det blir därmed tydligt att vi som arbetar med barn och unga möter de som är utsatta för sexuell exploatering i vårt dagliga arbete utan att den sexuella exploateringen blir uppmärksammad. Därför är det viktigt att vi som arbetar inom socialtjänsten, och i andra sammanhang, ställer frågor om och uppmärksammar sexuell exploatering.

Hur har det börjat?

Den grundläggande orsaken är alltid att det finns en efterfrågan, nämligen personer som är villiga att utsätta andra för sexuell exploatering. De riskfaktorer som nämnts ovan innebär en sårbarhet som ökar risken för att bli utsatt för sexuell exploatering. Det är vanligt att vägen till sexuell exploatering börjar med grooming. Grooming innebär att en vuxen tar kontakt med ett barn i sexuellt syfte och manipulerar barnet över tid för att få barnet att göra saker som det annars inte skulle göra. För andra har det börjat med nakenbilder som spridits eller ryktesspridning om att "vara en hora”. Vissa har blivit direkt tvingade till

sexuell exploatering väldigt tidigt i livet. Att bli utsatt för ett övergrepp och sedan inte få tillräckligt med hjälp och stöd är en berättelse vi möter regelbundet. Bristen på stöd efter övergrepp ökar risken för att det första steget tas in i ett sexuellt riskbeteende. En del av de som blivit utsatta beskriver att det samtidigt funnits känslor av nyfikenhet och spänning inblandade. Det kan senare väcka mycket skam och förvirring kring det egna ansvaret.

Oavsett hur exploateringen har börjat är vår erfarenhet att den som blivit utsatt nästan alltid tar på sig skulden och tänker att det är ens eget fel. I de fall där det finns ett eget initiativ till att söka upp situationer eller personer, är skuldkänslan ofta ännu starkare.

Svårigheter att få hjälp

I en svensk studie, *Ingen hörde ropen på hjälp* (2020) har 228 personer som utsatts för sexuell exploatering tillfrågats om erfarenheten av stöd och hjälp. Knappt en tredjedel uppger att de har bemötts som brottsoffer. Det betyder att endast ett fåtal har fått information om att de varit med om ett övergrepp och fått hjälp att polisanmäla eller blivit erbjuden skydd mot ytterligare övergrepp. Endast 16% av personerna i studien hade erbjudits professionell hjälp.

De som blivit utsatta berättar sällan om sina erfarenheter av sexuell exploatering utan att någon frågar. Den vanligaste orsaken till att inte berätta är känslor av skam och skuld, vilket påverkar upplevelsen att inte vara värd att få hjälp. Det kan också handla om rädsla för konsekvenser av att dela med sig av sina upplevelser. Många förväntar sig, eller har redan erfarenhet av, att bli misstrodda eller skuldbelagda för den situation de har hamnat i. Deltagarna i studien beskriver erfarenheter av ett bemötande som präglats av förminskande och bristande förståelse för allvaret i situationen. Vuxnas oförmåga att tolka och förstå den informationen som ges är tydlig i rapporten. Likaså vuxnas undvikande och ovilja att ställa följdfrågor (Child10, Ellencentret, Inte din hora, 2020).

Deltagarna i studien delar erfarenheter av olika hinder, både yttre och inre, som gör det svårt att ta sig ur utsattheten. Det känner vi väl igen från personer vi möter på Mikamottagningen. Yttre hinder kan vara hot, övertalning eller tvång. Inre hinder kan handla om egna ambivalenta känslor, andra former av utsatthet och sexuell traumarespons.

Dessa faktorer gör det ofta svårt att bryta ett sexuellt riskbeteende, även när en önskan om förändring finns. Det är därför viktigt att arbeta parallellt med att lägga skulden och ansvaret hos förövaren och samtidigt skapa förståelse hos den unga för hur det egna sättet att hantera svåra tankar, känslor kan ha utvecklats. Förståelsen för situationen behöver skapas gemensamt av den yrkesverksamma och den utsatta.

Ambivalenta känslor

Det är inte ovanligt att personer som befinner sig i sexuell exploatering har ambivalenta känslor kring om man vill ha hjälp att förändra sin situation eller inte. Det kan förstås utifrån den tillfälliga ångestlindring eller de funktioner som utsattheten fyller. Mer om detta i avsnittet om *Inre skydd - Copingstrategier*. Ambivalensen kan också bero på att lidandet inte upplevs så stort i stunden. Det är vanligt att våldet normaliserats utifrån tidigare utsatthet och därför inte upplevs allvarligt. Många kan beskriva vana av att kunna "stänga av" kroppen och känslorna.

Relationen till den som utsätter

Ambivalenta känslor kan finnas i relation till den eller de som utsätter och utnyttjar. Det kan vara en person som också är betydelsefull och upplevs omtänksam och omsorgsfull. Den känslan kan finnas oavsett om förövaren är någon som funnits länge i den ungas närhet eller är en tidigare okänd person. Den som utsätter använder ofta en medveten strategi för att skapa en nära relation till den unga. En sådan manipulation kan ske med en blandning av hot, tjat, bekräftelse, uppskattning och komplimanger.

Det är inte ovanligt att unga möts av förfrågningar, tjat, övertalning och hot för att skicka bilder och filmer med sexuellt innehåll eller för att träffas mot ersättning. Många säger nej och sätter gränser, men det respekteras inte alltid. Ibland överskrids dessa gränser direkt. Ibland sker det genom att förövaren manipulerar eller beter sig på ett sätt som gör att den unga känner sig tvingad att förflytta sina egna gränser. För andra är våldet normaliserat sedan tidigare med erfarenheter av att gränser inte respekteras.

Personliga gränser förskjuts alltså ofta genom en gradvis normalisering och manipulation från förövarens sida. Det sker genom att förövaren utnyttjar det ojämna maktförhållandet som finns mellan barn och vuxen. En konsekvens av detta kan bli att man får svårt att känna var de egna gränserna går, eller att det upplevs som att "jag har inga gränser alls".

VIKTIGT!

För att förhindra att människor utnyttjas i sexuell exploatering behöver insatser även riktas mot de som utsätter. Det är alltid den som begår brotten som bär ansvaret och som har möjlighet att förhindra övergreppen.

Att göra sexuell exploatering pratbart

Hur berättar unga om sexuell exploatering?

De flesta berättar inte om sina erfarenheter av sexuell exploatering. De unga som gör det, berättar oftast för en jämnårig vän (Svedin C.G, Landberg, Å, Jonsson, L, 2021). Det är inte säkert att man själv vet eller förstår att man är utsatt för något som är fel eller brottsligt. Ofta tänker man att det är ens eget fel. Därför behöver vi våga ställa frågor för att upptäcka utsatthet för sexuell exploatering. Samma person kan behöva få frågan flera gånger. Många är försiktiga och tveksamma till att berätta om sin utsatthet. Det är vanligt att berätta lite i taget för att se vilken reaktionen blir. Därför är det viktigt att lugnt utforska hur omfattande utsattheten är och hur den ser ut.

Vår erfarenhet är att många bagatelliserar den egna utsattheten. Mycket allvarliga händelser kan beskrivas som en "kul grej", som sexuella ”händelser” eller som ett utforskande av sin sexualitet. Allvarliga erfarenheter av sexuell exploatering kan också komma fram i en bisats. Utsattheten kan även uttryckas på indirekta sätt, till exempel genom att visa upp en dyr väska eller ett nytt klädesplagg. Den som är utsatt tar ofta på sig ansvaret för det som hänt och händer.

Ibland kan den unga vara utsatt för att hot för att inte avslöja vad som hänt. Det gör det självklart ännu svårare att våga prata om sin utsatthet. Det är därför viktigt att vara uppmärksam även vid nekande eller undvikande svar. Mer om detta finns i avsnittet om *Skyddsbedömning*. Oavsett hur den unga berättar är det viktigt att sätta ord på utsattheten.

VIKTIGT!

Om någon har berättat för dig om erfarenhet av sexuell exploatering, är det ett förtroende. Bekräfta att det var bra och viktigt att berätta. Det är viktigt att du visar att du tror på det som berättas och att du kommer att göra det du kan för att hjälpa och ge stöd.

Att våga fråga

Vår erfarenhet är att många yrkesverksamma tycker det är svårt att ställa frågor som rör sex och lust i allmänhet. Att ställa frågor om utsatthet för sexuell exploatering kan vara ännu svårare. Det kan handla om en rädsla för att kränka eller ifrågasätta den ungas sexualitet. Att använda vissa ord eller uttryck kan kännas obekvämt eller ovant. Det kan också finnas en osäkerhet kring hur svaret ska hanteras. När någon berättar om sina erfarenheter av sexuell exploatering som ”utforskande av sin sexualitet” eller som ”sex”, finns det en risk att vi inte frågar vidare. Vi kan inte förvänta oss att unga själva ska se sina erfarenheter som våld. Vi vuxna behöver vara överens om att sexuell exploatering av barn alltid är våld. Samtycke kan aldrig köpas.

Sex och sexualitet är en viktig del av livet och vi vet att det påverkas av hela livssituationen. Unga som utsätts för sexuell exploatering kan visa olika tecken på att de inte mår bra (se avsnitt *Konsekvenser av utsatthet*). Om vi inte ställer frågor om sex, samtycke och gränser riskerar vi att missa att uppmärksamma våld och utsatthet.

VIKTIGT!

Det är naturligt att som ung vara nyfiken på sex och vilja utforska den egna sexualiteten.

Det är möjligt att känna upphetsning i situationer av utsatthet. Det är inte detsamma som samtycke eller att själv vilja.

TIPS!

Öva med en kollega att ställa frågor och ta emot svar.

Samtal om sexuell exploatering

Kan användas i samtal

Frågor för att uppmärksamma utsatthet

När vi ställer frågor om sexuell exploatering kan det vara bra att vara konkret och ge tydliga exempel. Här kommer förslag på hur man kan inleda ett samtal:

Jag vet att det är vanligt att bli utsatt för sexuell exploatering. Det kan handla om att bli erbjuden något för att ha sex eller för att skicka bilder eller filmer. Det kan vara fysiska träffar och på nätet. Man kan ha fått något i utbyte, som pengar, alkohol, droger eller saker. Det kan också handla om att träffa personer som behandlar en illa under sex. Ibland kan man själv söka sig till personer eller sexuella situationer som man inte mår bra av, utan att förstå varför.

Det här är frågor vi ställer till alla vi möter så nu frågar jag dig för att ta reda på hur du har det och om det är något som du behöver hjälp med. Det är okej om du inte vill svara på något. Vi tar det i din takt.

- Har det hänt att du haft sex med någon och sen har det inte känts okej efteråt?
  Med sex menas alla former av sexuella handlingar till exempel att ta på sig själv eller att bli tagen på av någon annan på ett sexuellt sätt, suga, slicka eller att skicka nakenbilder och/eller filmer.
- Har någon spridit filmer eller bilder som du tagit på dig själv?
  Kände du dig pressad att skicka bilder eller filmer?
- Har du eller någon annan fotat eller filmat dig i en sexuell situation och sedan lagt upp det på nätet eller spridit? Kände du dig pressad till det?
- Har du någon gång blivit erbjuden något för sexuella handlingar, bilder eller filmer?
- Har du någon gång fått pengar, presenter, mat, boende, alkohol eller något annat för att ha sex med någon eller för att skicka bilder eller filmer?
- Har du någon gång haft sex för att skada eller straffa dig själv?
- Har du någon gång haft sex för att komma bort från eller dämpa jobbiga tankar eller känslor?

Vad gör jag med svaret?

När den du möter svarar ja på någon eller några av ovanstående frågor är det viktigt att utforska situationen och utsattheten vidare. Det blir också viktigt för att kunna bedöma allvaret och identifiera vilka insatser som kan vara lämpliga. Tänk på att det kan vara första gången som den du möter berättar om sin situation och att det-kan vara svårt att sätta ord på dessa erfarenheter. Ge gärna exempel och undvik att pressa fram information. Det är viktigare att ge ett lugnt och tryggt bemötande snarare än att få så mycket information som möjligt.

Förslag för att fråga vidare:

- Är det okej att jag frågar vidare om det här? Jag förstår att det kan vara svårt att berätta.
- Vi tar det i din takt och det är helt okej om det är något du inte vill svara på.

Ibland kan man känna sig rädd för att berätta. Det kan vara rädsla för att andra ska tycka att man får skylla sig själv, till exempel för att;

- Jag gick själv in på den sidan
- Jag svarade på ett meddelande eller träffade den här personen

Ibland kan man vara rädd för att något kommer att hända om man berättar. Till exempel att den eller de som utsätter en ska göra något. Den som utsätter har kanske hotat och sagt att man inte får berätta och att dåliga saker kan hända om man gör det. Det kan också finnas en rädsla för vad som kan hända om vårdnadshavare, familjehem, personal och socialtjänst får del av informationen.

Möjliga frågor för att utforska vidare:

- När hände det första gången?
- När hände det senast?
- Hur ofta händer det?
- Hur går det till? Vem är det som brukar ta kontakt? Var har ni kontakt?
- Har du märkt om det påverkar hur du mår på något sätt?
- Har du berättat för någon tidigare?
- Hur reagerade den personen då? Hur blev det för dig?
- Har du fått någon hjälp att bryta det här eller prata om det?
- Tror du att det finns någon koppling mellan det här och saker som har hänt innan?
- Hur känns det att prata om det här nu?

Avlasta skuld och skam

Att försöka avlasta skam- och skuldkänslor hos den du möter är centralt genom hela kontakten. Exempel på vad som kan sägas för att minska upplevelsen av skuld och skam är:

- Oavsett vad som har hänt så är det inte ditt fel.
- Även om du tänker att det är något du själv gjort, är det inte ditt fel.
- Det som har hänt dig är ett brott och något du har blivit utsatt för.

Det kan vara bra att prata om allt som hänt, sagts och gjorts, och likna det vid en lång groomingprocess. Det vill säga att den unga varit utsatt för något som är systematiskt och ofta över tid. Det kan göra det mer begripligt. Det kan också vara hjälpsamt att normalisera känslor av nyfikenhet och spänning som man kan ha känt.

- Många som är i din situation kan känna att det är ens eget fel och att man får skylla sig själv. Ibland kan den som utsätter också säga saker så att det låter som att det är något man vill göra tillsammans. En del som jag möter har också tyckt att det känts spännande eller upphetsande. Jag vet att för en del har det känts som att man både vill och inte vill. Det kan göra att man ännu mer tänker att det är något man har gjort fel och att man får skylla sig själv.

För att avlasta skuld och skam kan också lagstiftningen användas. Där framgår tydligt att det är olagligt att köpa sexuella handlingar, men också att det inte är olagligt att ta emot ersättning. Ansvaret ligger alltså helt på förövaren. Detta kan hjälpa till att placera skulden, skammen och ansvaret där den ska vara.

Hur kan frågor om sexuell exploatering inkluderas i det dagliga arbetet?

- Inkludera sexuell exploatering i ”bredare” frågor. Nämn sexuell exploatering som ett exempel när ni pratar om våld eller i arbetet med sexualitet, samtycke och relationer. Ta upp frågor om både utnyttjande och utsatthet.
- Fråga systematiskt. Fråga i inledande samtal. Inkludera frågorna rutinmässigt i den screening som redan används. Fundera exempelvis över vilka områden i BBIC som kan innefatta frågor om sexuell exploatering. Genom att fråga alla behöver ingen undra varför frågan ställs samtidigt som vi undviker att missa att ställa frågan till de som verkligen behöver den.
- Ställ konkreta frågor. Välj till exempel bland de förslag vi gett ovan.

Skyddsbedömning

Socialtjänsten har ansvar för att skydda barn från våld. Barn som är våldsutsatta kan behöva stöd från vuxna för att inte hamna i situationer där de utsätts för ytterligare övergrepp. Det är viktigt att beakta både det yttre och det inre skyddet, eftersom de hör ihop. Det yttre skyddet kan vara akut och behöva prioriteras. Emellertid finns det så gott som alltid ett behov av insatser för att också stärka det inre skyddet. Båda aspekterna behöver inkluderas i skyddsbedömningen och kommer att beskrivas nedan.

Yttre skydd

Det yttre skyddet syftar till att skapa en yttre trygghet och stabilitet. Yttre skydd innefattar olika risk- och skyddsfaktorer, såsom vem eller vilka det är som utsätter samt var och i vilka miljöer kontakter och övergrepp sker. Det kan till exempel vara i hemmet, i skolan eller digitalt. Utsatthet på nätet följer med överallt, också i miljöer som kan uppfattas som trygga.

Exempel på insatser för yttre skydd kan vara:

- Placering i annat boende
- Hjälpa till att byta telefon eller blockera telefonnummer
- Ta bort och ändra lösenord på appar och till olika forum
- Begränsa användandet av appar och olika forum
- Få hjälp att planera och strukturera vardagen så risksituationer minimeras

Ställa frågor om risk- och skyddsfaktorer

När någon berättar om sexuell exploatering behöver vi utforska vidare vad som hänt eller händer. Detta för att kunna göra en bedömning av allvaret i utsattheten. Det kan handla om att ta reda på hur relationen till den eller de som utsätter ser ut samt hur förövaren behandlar den unga när de träffas. Det är också viktigt att ta reda på om det förekommer fysiskt, psykiskt, digitalt eller ekonomiskt våld utöver det sexuella våldet och om det finns någon som utövar tvång eller hot. Även information om det finns en ökad hotbild utifrån hedersnormer, organiserad brottslighet, koppleri eller människohandel är av stor vikt.

När vi utgår från begrepp som sex mot ersättning eller sexuell exploatering finns risk att missa andra former av våld än det sexuella våldet (se *Exempel på våldsformer*).

När någon själv söker sig till riskfyllda situationer kan det påverka att vi inte ställer utforskande frågor om hot, tjat och andra påtryckningar. All sådan information är av vikt för att kunna bedöma vilka insatser som är lämpliga för att skydda den unga.

Förslag på frågor för att kartlägga risk- och skyddsfaktorer

Kan användas i samtal

Byt gärna ut och anpassa ord utifrån ålder och förutsättningar. Ställ frågor för att utforska hur relationen till den eller de som utsätter ser ut och hur närvarande de är i den ungas liv. Det är viktigt för att kunna bedöma skyddsbehovet.

- Finns det någon som hjälper/uppmanar/tvingar dig att "sälja sex"/lägga ut bilder/visa upp dig på webcam?
  Vi använder ibland ordet hjälper, oavsett omständigheterna, just för att många kan relatera mer till det än att bli tvingad.
- Kan det kännas som att du måste ställa upp på saker, till exempel att någon blir sur om du inte vill ha sex?
- Finns det någon som skulle bli arg eller besviken om du slutar "sälja sex"/lägga ut bilder/visa upp dig på webcam?
- Träffar du någon som skadar eller förnedrar dig när ni har sex?
  Till exempel dra i håret, ta stryptag, knuffa, hålla fast, låsa dörren eller säga nedsättande saker.
- Träffar du någon som inte är snäll och gör dig illa när ni har sex?
- Träffar du någon som du är rädd för?
- Finns det någon som hotar dig på något sätt?

Orosanmälan

Du som arbetar i verksamhet med barn och unga har en skyldighet att göra en orosanmälan till socialtjänsten vid misstanke om våldsutsatthet eller våldsutövande.

Polisanmälan

Precis som när det gäller annan våldsutsatthet mot barn behöver en bedömning göras kring polisanmälan. Rådgör gärna med Socialtjänsten eller Barnahus i din kommun/region.

Inre skydd - Copingstrategier

Kan användas i samtal

Det inre skyddet syftar till att skapa inre stabilitet och motverka de känslomässiga copingstrategier som den unga behövt utveckla till följd av våldsutsattheten. Syftet är att hjälpa den unga att förstå sig själv bättre samt att bygga tillit till den egna förmågan att hantera sina känslor och behov. Insatser som stärker det inre skyddet kan inkludera;

- Psykoedukation om vanliga reaktioner på trauma och konsekvenser av våldsutsatthet
- Psykoedukation om olika copingstrategier för att hantera svåra händelser
- Att lära sig att känna igen och förstå sina känslor
- Att lära sig tekniker för att hantera sina känslor, exempelvis genom avslappning, medveten närvaro eller att skapa en “trygg plats” i tankarna
- Fysisk eller kreativ aktivitet
- Att skriva
- Att lyssna på lugnande ljud
- Vistas i naturen eller vara med djur
- Att få öva på att lyssna på sina behov och gränser, i ett tryggt och lyhört sammanhang
- Avlasta skuld och skam

Hur kan vi förstå det som händer?

Sexuell exploatering och dess konsekvenser kan förstås utifrån olika faktorer och att flera olika faktorer samverkar. Obefintligt eller otillräckligt stöd efter att ha blivit utsatt kan leda till att copingstrategier utvecklas för att hantera tidigare utsatthet. Dessa strategier fyller alltid en eller flera psykologiska funktioner och är naturliga reaktioner på onaturliga och väldigt svåra händelser. Strategierna kan ge tillfällig lättnad eller ångestlindring vilket kan påverka att man har ambivalenta känslor kring om man vill sluta eller inte. Det gör det svårt för många att bryta utsattheten även när det till synes inte finns några yttre hinder. Det kan även bidra till att man inte ser sig själv som utsatt eller som brottsoffer utan att det är situationer och relationer som man ”väljer” och därmed får ”skylla sig själv”. Att inte förstå sig själv och det egna beteendet” utifrån dessa copingstrategier kan leda till starka känslor av skam, skuld och förvirring.

VIKTIGT!

När den unga befinner sig i sexuell exploatering utan att vara tvingad av någon annan är det viktigt att belysa våldsutsattheten och att tillsammans utforska vilka ”funktioner” utsattheten kan fylla.
Det är viktigt att förmedla att ”funktionen” ofta är en konsekvens av tidigare utsatthet.

Att prata om funktioner och copingstrategier

Kan användas i samtal

Här är exempel på sätt att prata om den sexuella utsatthetens funktioner och betydelse.

- Ibland kan det vara svårt att bryta med något trots att man inte mår bra av det. Det kan också vara svårt att förstå varför man gör något man egentligen inte vill. Då är det många som tänker att man får skylla sig själv. Men när man varit med om svåra saker tidigare i livet, så är det ganska vanligt att göra saker utan att man själv förstår varför. Det är inte konstigt, utan hänger ofta ihop med att man behöver hantera det man varit med om. Det kan kännas hjälpsamt att prata om det och förstå hur det kan hänga ihop.
- Även om man själv aktivt gör saker som att söka upp en person eller sexuell situation där man sedan blir utsatt, är det aldrig ens eget fel när någon annan gör en illa. Det är ingenting man kan göra på egen hand, utan det krävs att någon annan utsätter en. Det är alltid den eller de personerna som bär hela ansvaret. Jag vet att det är vanligt att kontakta någon när man mår dåligt, för att hantera jobbiga känslor. Det är faktiskt ännu värre när andra utnyttjar att man inte mår bra och då gör en illa.

Fortsätt gärna samtalet med konkreta exempel.

Här kommer några exempel på funktioner som andra har berättat om.

Kanske kommer du att känna igen dig?
Eller är det något annat som bättre beskriver hur det är för dig?

- Få ersättning som till exempel pengar, gåvor, alkohol eller boende
  Ersättningen kan betyda många olika saker. Till exempel att få råd att köpa något jag vill ha eller behöver, oro över ekonomin, att behöva ha någonstans att bo, att vilja ha saker för att känna sig accepterad av andra.
- Få bekräftelse eller att känna sig sedd

- Har blivit utsatt tidigare så det är något jag ’känner igen’
  Det kan kännas som att det är så här det ska vara eller måste vara.
- Försöka ta kontroll över något som hänt tidigare - att söka sig till liknande situationer för att försöka styra det som händer
- "Ta bort" minnen av tidigare övergrepp
- Känna att jag duger till något
- Självständighet, att inte känna sig beroende av andra
- Hantera och lugna väldigt starka känslor, att känna mindre
- Hantera känslor av overklighet eller avstängdhet, att känna mer eller att känna något alls
- Självbestraffning, tankar om att inte vara värd något annat, en känsla av att "vilja" skada sig/bli skadad
- I stället för att skada mig på andra sätt som till exempel att skära mig
- Hantera eller lugna och tankar om att vilja dö
- Visa andra att jag inte mår bra eller hoppas på att den jag träffar ska se att jag inte mår bra
- Skydda någon annan från övergrepp, "om inte jag träffar den här personen kanske någon annan blir utsatt"
- Nyfikenhet och spänning
- Påverkan från någon annan
  Det kan handla om tjat, övertalning, tvång, hot eller skuldbeläggning.
  Notera! Att bli påverkad av någon annan är inte detsamma som att utveckla en copingstrategi. Men det är viktigt att tydliggöra denna påverkan för att förstå situationen och få rätt stöd. Se avsnitt om skyddsbedömning.
- Annat.....

VIKTIGT!

Samtidigt som ansvaret läggs på den som utsätter är det viktigt att förstå hur den unga hanterar svåra tankar, känslor och upplevelser och hur de utvecklats.

Konsekvenser av utsatthet

Kan användas i samtal

Konsekvenser av sexuell exploatering

När barn och unga utsätts för sexuell exploatering kan de reagera med symtom på kris och trauma. Vanliga reaktioner inkluderar svårigheter med sömn och mat, bristande koncentrationssvårigheter, magont, huvudvärk eller tappat intresse för tidigare aktiviteter. Det kan också leda till svårigheter i att reglera känslor och att känna tillit till andra. I vissa fall utvecklar de unga posttraumatiskt stressyndrom, PTSD (Jämställdhetsmyndigheten, 2023).

Övergrepp som sker på nätet kan vara minst lika traumatiserande som fysiska övergrepp. Ofta upplevs en ökad stress eftersom bilder och filmer finns kvar och att övergreppen därmed kan fortsätta spridas. Detta kan skapa en känsla av att övergreppen aldrig riktigt tar slut. Konsekvenserna varierar för olika personer. En del mår väldigt dåligt och vill sluta, utan att veta hur. Andra beskriver att de inte mådde dåligt i början, men att måendet försämrats med tiden. Det finns också de som först efteråt inser att de inte mådde bra av det. Andra upplever inte att de mår dåligt av det.

Traumasymptom är naturliga reaktioner på onaturliga eller överväldigande händelser. Det är ofta hjälpsamt att synliggöra och förstå dessa reaktioner. Att identifiera och tydliggöra traumasymptom är också viktigt för att kunna bedöma vilket stöd som behövs. Med rätt stöd och behandling kan traumasymptomen minska eller upphöra helt.

NOTERA!

Barnrättsorganisationen, Ditt ECPAT, kan hjälpa till med nedtagning av sexuellt kränkande bilder och filmer från nätet.

Att fråga om konsekvenser av sexuell exploatering

Att vara utsatt för sexuell exploatering kan påverka hur man mår. Här är några vanliga exempel som andra har berättat om.

Är det något av detta som du känner igen?

Är det något annat som bättre beskriver hur det är för dig?

- Stress, oro eller ångest
- Mardrömmar och svårt att sova
- Påträngande minnesbilder av saker som hänt - att känna som att det händer igen
- Lättskrämd eller lättirriterad
- Undvika allt som har med det jobbiga som hänt att göra
- Hjärtklappning eller svårt att andas
- Känna sig stel och spänd
- Känna sig nere eller deprimerad
- Overklighetskänslor och avstängdhet till exempel att känna som att kroppen inte tillhör en själv
- Känslor av skam och skuld
- Låg självkänsla eller självhat
- Svårt att minnas och svårt med tidsuppfattning
- Svårt att lita på sig själv och andra
- Svårt med sexualitet och att vara nära andra
  Det kan handla om många olika saker som att kroppen "fryser" när man är nära någon, att man "försvinner iväg" när man har sex, att ha svårt att vara med någon som behandlar en väl, att inte veta vad man själv tycker om när det gäller sex.
- Svårt att känna sina gränser eller att sätta gränser mot andra
- Svårt att slappna av
- Att isolera sig eller känna sig ensam
- Att inte känna eller förstå sig själv
- Smärta, huvudvärk och problem med magen
- Annat.....
  Andra vanliga exempel är ätstörningar, självskadebeteenden, användande av alkohol och droger, att träna mycket eller höga prestationskrav.

Att erbjuda stöd - insatser och samverkan

Ett barn utsatt för våld

Det mest grundläggande när det gäller insatser till barn och unga utsatta för sexuell exploatering är att det finns tydliga riktlinjer för att de ska bemötas som våldsutsatta personer. Socialtjänsten har därmed det övergripande ansvaret. Vår erfarenhet är att det finns stora skyddsbehov hos målgruppen som inte alltid tillgodoses, främst för att sexuell exploatering inte uppfattas som en våldsutsatthet. Våldsutsattheten förbises därför i många fall i utredningar och bedömningar. Fokus riktas istället på det egna beteendet, vilket leder till att insatserna inte alltid blir hjälpsamma eller bryter våldsutsattheten.

1. Långsiktigt stöd och varierade insatser

Utsatthet för sexuell exploatering är ofta svår att bryta då både inre och yttre hinder samverkar. För många har våldet blivit normaliserat vilket gör det ännu svårare. För de som också är utsatta för andra former av våld, finns ett särskilt stort behov av stöd.

I de fall den sexuella exploateringen har gett en tillfällig ångestlindring kan den utsatta få ökad ångest och sämre mående när kontakten med den eller de som utsätter bryts. Liknande reaktioner kan inträffa vid boendeplacering eller om man inte får behålla sin mobiltelefon. Det förekommer att utsattheten fortsätter även efter en placering trots att syftet är att skydda från just det. Det är viktigt att vara medveten om att det är en långsiktig process att bryta sexuell exploatering vilket ofta tar tid. Det är därför avgörande att det stöd och de insatser som erbjuds är långsiktiga och innefattar olika delar utifrån den ungas hela livssituation.

De vi möter har blivit svikna av vuxna och utsatta för våld. Det är viktigt att vi har grundläggande kunskap om trauma och vanliga traumareaktioner för att inte dra förhastade slutsatser. Det kan till exempel innebära att inte tolka den utsatta som ”omotiverad” eller att avsluta insatser för tidigt, för att personen uteblir.

2. Samverkan

Den som utsätts för sexuell exploatering kan befinna sig i en komplex situation som kräver flera olika stödinsatser samtidigt. Det finns därför en risk att vi hänvisar personen vidare när vi upplever att situationen är för svår eller komplex. Vår erfarenhet är att det är mer hjälpsamt att samverkan med andra verksamheter, i stället för att hänvisa vidare.

Genom samarbete kan fler bidra med olika delar i ett långsiktigt och sammanhållet stöd.

3. Relation och delaktighet

Unga som utsätts för sexuell exploatering bär ofta på erfarenheter av vuxna som har svikit, både av de som har utsatt dem och av de vuxna som inte har uppmärksammat eller sett behovet av hjälp och stöd. Bristen på tillit till andra i kombination med tankar om att det är ens eget fel kan skapa ett "vakuum" där det saknas tillit både till sig själv och andra. Därför är det viktigt att skapa förtroende och tillit i kontakten. Oavsett om insatsen innebär en kontaktperson, placering eller behandling, är relationsarbetet centralt för att åstadkomma en varaktig förändring.

I mötet med den unga är det viktigt med förutsägbarhet och delaktighet, till exempel att ge kontinuerlig och åldersanpassad information om processen. Försök skapa delaktighet i planeringen av de insatser och det stöd som erbjuds och förklara syftet med de olika insatserna. Berätta om du behöver anmäla till socialtjänst eller polis. Förklara att det är för att övergreppen ska upphöra och att den du möter ska få rätt stöd. Ibland kan det vara nödvändigt att begränsa den ungas frihet för att skapa skydd, men sträva efter att ge kontroll över så mycket som är möjligt i vardagen. Utan delaktighet riskerar vi att överskrida personens gränser, vilket kan påminna om tidigare utsatthet.

4. Stöd till nätverk

Betydelsefulla personer i nätverket kan utgöra en viktig del av stödet och skyddet. Undantaget om det är någon som utsatt den unga. När ett barn utsätts för sexuell exploatering väcker det ofta starka känslor i nätverket. Det kan väcka oro och ilska mot förövarna. Det kan även leda till skuldbeläggning eller ifrågasättande av både den unga och sig själv som närstående. På Mikamottagningen möter vi ofta känslor av hopplöshet och uppgivenhet i nätverket. Det kan finnas en känsla av maktlöshet inför att förhindra fortsatt utsatthet. Det är därför viktigt att nätverket får stöd för att förstå sexuell exploatering, både om svårigheten att bryta utsattheten och hur den unga bäst kan bemötas och stöttas.

5. Fortsatt behandling

Många bär på ett stort behov av att bearbeta svåra och smärtsamma upplevelser av våldsutsatthet. Det gäller både tidigare erfarenheter av sexuellt våld och efterföljande sexuell exploateringen. Samverkan med hälso- och sjukvården kan vara nödvändig. Det är av största vikt att de personer som lider av omfattande psykisk ohälsa till följd av sin utsatthet, får den hjälp de behöver.

Exempel på våldsformer

Inte ämnat som screening med klient

Här följer exempel på våld som personer utsatta för sexuell exploatering berättat om. Flera av nedanstående exempel sker ofta digitalt. Listan är ingen heltäckande beskrivning av olika våldsformer utan är tänkt att ge en förståelse för hur våldsutsattheten i sexuell exploateringen kan se ut.

Sexuellt våld

- ”Sexköp” (dvs våldtäkt av barn eller utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling)
- Fasthållen och fastbunden
- ”Strypsex” och stryptag
- Ovisshet och ingen kontroll
- Inte få använda preventivmedel och skydd
- Tvingas till sexuella handlingar med andra än överenskommet
- Bli filmad eller fotad mot sin vilja eller utan ens vetskap
- Utföra handlingar själv eller titta på någon annans handlingar
- Utsatt över lång tid, till exempel en hel helg
- Rollspel t. ex. att agera som ett litet barn eller en partner
- Kontrollerad, till exempel vilka underkläder man har på sig, hur man ska se ut, vad man ska säga
- Iscensätta övergrepp
- Använda tillhyggen i sexuella handlingar
- Sadistiska sexuella handlingar

Fysiskt våld

- Knuffar
- Sparkar
- Slag
- Örfilar
- Dragen i håret
- Bränna
- Skära
- Trycka på skador eller ömma punkter
- Bli drogad
- Inlåst eller frihetsberövad
- Vrida kroppsdelar ur led
- Utslängd eller lämnad på okänd plats

Psykiskt våld

- Bli kallad nedsättande ord
- Hot om våld mot en själv, närstående eller husdjur
- Hot om att få bilder och filmer spridda
- Hot om att bli uthängd eller anmäld
- Hot om att bli ”avslöjad” för närstående
- Påtryckningar, tjat och övertalning, t.ex. få mängder av meddelanden
- Tvingas låtsas att man tycker om eller vill något
- Tvingas trösta den som utsatt en
- Påverkad att ingå "bindande" avtal eller kontrakt kring vad man samtycker till
- Inte få söka sjukvård
- Stalking

Ekonomiskt och materiellt våld

- Maktobalans på grund av betalt “samtycke”
- Tvingas betala till kriminella personer eller nätverk
- Lurad på den överenskomna ersättningen
- Slå sönder saker eller kläder

Referenser

Allt du behöver veta om prostitution, människohandel och annan sexuell exploatering, Ellencentret, 2021

Det gäller en av fyra - Fakta om barn, sexuella övergrepp och sexuell exploatering i Sverige, 2020–2021. Landberg, Å, Jonsson, L, Svedin, C.G. Stiftelsen Allmänna Barnhuset, 2022

Ellenrapporten – Tjejer utsatta för prostitution och annan sexuell exploatering, Ellencentret, 2023

Exploaterad men inte våldsutsatt, 2021. Child10, Inte din hora, Ellencentret, 2021

Barnkonventionen (artikel 19 samt artiklarna 34, 35 och 39). Hämtad från https://unicef.se/barnkonventionen/las-texten

Handlingsplan mot prostitution och människohandel för sexuella ändamål, Skrivelse 2007/08:167
Bilaga till regeringsbeslut 2018-02-08 nr II:1

Ingen hörde ropen på hjälp, Child10, Ellencentret och Inte din hora, 2020

Sexualbrottslagstiftningen, Brottsbalken 6 kap.

Sexuell exploatering – de här behöver alla som arbetar med ungdomar veta, Jämställdhetsmyndigheten 2023

Sexuellt utnyttjande i pornografiska syften - våldsutsatthet som behöver synliggöras, SOU 2023:98, Statens offentliga utredningar, 2023

Sifo-undersökning, ChildX, 2023

Socialtjänstlagen, 2001: 453, 5 kap. 11 §.

Unga, sex och internet efter #metoo, Svedin C., Landberg, Å, Jonsson, L. Stiftelsen Allmänna Barnhuset, 2021